

ГОРИНЬ-ГРАД

(із книги «Стара Волинь і Волинське Полісся», т. 1, стор. 295)

ГОРИНЬ-ГРАД або ГОРИНЬГОРІД, над р. Горинь, Рівненський пов., Тучинська вол., 22 км. від Рівного. Містечко заложене кн. Соломерецькими під назвою Крупа. В кінці XIX ст. було там 190 домів і 1866 жителів, мурована церква з 1816 року, збудована кн. Святополком-Четвертинським, католицький костюл, школа церковно-приходська від 1835 року, жидівський дім молитви. В

кінці XIX ст. Гориньград належав до Мазаракі — 970 дес. Ще у 1777 році отримано королівський привілей назвати цю оселю Гориньградом і надати йому магдебурзьке право. За переписом 1911 року в Гориньграді було 2564 жителів, міщанська управа, 7 крамниць, горілчана крамниця, ресторан і щомісячні ярмарки. До великої земельної власності Є. Мазаракі належало 965 дес.

ІСТОРІЯ СЕЛА ГОРИНЬГРАД

(із архівних джерел; Я. Пура «Край наш у назвах», стор. 46-47)

Серед привабливих горбів, ярів, долин лівого берега Горині розмістилося село Гориньград Перший, яке нараховувало під кінець 1992 року 226 дворів, 560 мешканців. Два кілометри південніше є ще Гориньград Другий, який зараз має 147 садиб, 335 жителів. До цих сіл є шосейні дороги.

Назва Гориньград (по-місцевому — Гориньгород) відносно нова. У 1777 році вона замінила давнішу Крупа. Саме тоді князь Габріель Фердинанд отримує для цього села статус містечка, втілюючи в його назву поняття «місто над Горинню». Але давнє наймення Крупа ще довго існувало в побуті людей.

Уперше Крупа (нині — Гориньград Перший) згадує опис Луцького замку 1545 року, називаючи «городню Крупов», а в іншому місці цього ж акту — «имения Крупов». Але інвентар 1577 року засвідчує назву формою «Крупы». Так само й в записі 1583 року: «а в Крупах не надобе (не слід) мыто давати».

У 1593 році «радзивилловский вранник» оскаржує селян з «Крупы» за крадіжку колод, призначених для «бендог». Тоді ж у «Круповской пристани» сталася колотнеча, сутичка між плесакми й дроворубами. Запис 1603 року, як протокол допиту, декілька разів називає село різними формами, як-от: «прибыли в Крупу»; «забрали на Крупы»; «под Круповским ставом».

На початку XIX ст. Гориньград Перший мав 199 дворів, 1598 мешканців. У церкві

Пресвятої Трійці (збудована в 1816 році на кошти князя Святослава Четвертинського, прихожан) зберігалися копії метричних книг з 1815 року. Цей Гориньград мав з 1835 року костел, а дещо пізніше й — синагогу.

Гориньград Другий заснували польсько-чеські колоністи на початку XIX ст. На той час осада мала понад 40 дворів, розміщених при своїх земельних наділах до 20 га. Тепер тут проживають переважно українці з околиць містечкостей, а бувші колоністи виїхали.

Давня назва Крупа (Крупи) походить від прізвища (прізвиська) людини Круп (Крупа). Воно різними формами засвідчене з XIV ст.: «Михаил Крупа, новгородец, 1398 год»; «Георгий Крупа, пинский мещанин, 1596 год»; «Гервас фон Круп, 1473 р.»; «Василий Крупко, мещанин Белза, 1567 г.».

Прізвище Круп (Крупа) загадкове. У ньому можна вбачати різне: слово крупний «громізний» (про товсту людину), російське крупа «насмішлива назва солдата, особливо відставного»; крупоед «дармоїд»; литовська крупіс «дитя»; німецьке крупп «інвалід»; українське круп «крижі», «хвороба» (запалення гортані).

Але є ще слово крупка «мала незамерзаюча притока» або «рід трави в діброві», що породило немало річкових назв типу Крупець (Сумщина, Чернігівщина), Крупинний (Харківщина), Крупка (Львівщина, Черні-

гівщина), Круплинь (Березнівський район на Рівненщині). Сюди для етимологічних роздумів придатні слова: крупець «джерело, криниця»; крупило «жорна».

У Волинській області є ще село Крупа (в акті 1322 року — Крупая), а в інших місцях — Крупин, Крупиця, Крупівка, Крупове, Крупець тощо.

До Гориньграда Першого відносились хутори: Біла Гора — «в околиці високого горба, де брали білу глину»; Потереб — «на місці вирубаного лісу»; Фігура — «придоріжжя, над яким стояла статуя Божої Матері»; Ксьондзове — «на маєтності костелу, ксьондза»; Шлях (На шлях) «поблизу головної дороги». Тепер це назви кутків, урочищ, що в ряді інших, як Містечко — «центр села»; Сутіска — «квар-

тал на місці сутісок — поєднання доріг, меж»; Кишатово — «дільниця, у якій ніби перешли осів Кошата, тобто Костянтин»; Застав'я — «околиця за ставом». Найвищий горб іменують Чехи (На чехи), бо до 1940 року в околиці проживали чеські переселенці. Тепер на цій висоті розміщене сільське кладовище. Неподалік є ще «Гороб'яча гора, де, кажуть, водились стаї горобців»; Барінова гора — на маєтності Барина.

А ось ще кілька іменованих місць Гориньграда Першого: Вовківня — «небезпечний для прохожих яр»; Бур'янка — «стан на маєтності Бур'яна»; Заріка, Пастівня, Підзастав'я, За ровами, Під джерелом, Осадниця, Глинище, Застав.

Олена Годовська

ТРОЇЦЬКА ЦЕРКВА СЕЛА ГОРИНЬГРАД

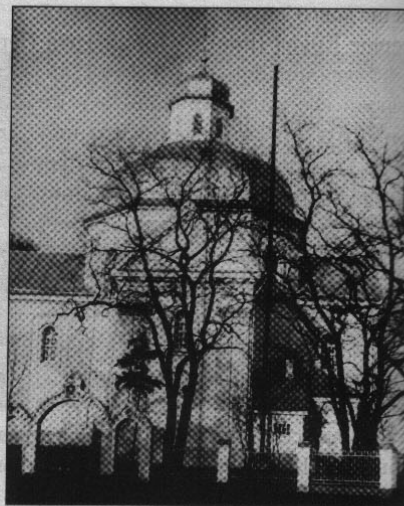
(із книги «Монастирі та храми Волинського краю», с. 123-125)

Над морем зелених садів здалеку видно яскраву точку — це під променями сонця блищить баня Троїцької церкви в с. Гориньград, що на річці Горинь. Цій величній муурованій споруді, збудованій на кошти князя Г. Святополк-Четвертинського і парафіян, також притаманні характерні ознаки центричних одноверхих хрещатих храмів.

Троїцька церква вражає своїми розмірами: довжина — 30, ширина — близько 20 м. Об'єми храму утворюють виразну пірамідальну композицію. Над восьмикутним у плані середохрестям, перекритим півсферичним куполом, діаметр якого сягає 11 м, височить масивна восьмигранна баня, завершена ліхтариком. До центрального об'єму за сторонами світу прилягають прямокутні в плані рамена просторового хреста, причому бічні (південне та північне) — найкоротші, а західне — втричі довше за них. Три рамена Троїцької церкви (крім північного) перекриті системою попружних пів-циркульних арок, які спираються на парні пілястри, та хрещатими склепіннями; над північним раменом — циліндричне склепіння.

Поєднання окремих архітектурних форм бароко (пластичний малюнок фронтона

над торцем західного рамена з характерним членуванням і волютами) з елементами архітектури класицизму (трикутний фронтон південного рамена, прикрашений модильйонами під карнизом), наводить на думку, що 1816 році, який у літературі XIX ст. вважається датою спорудження Троїцької церкви, є насправді датою її перебудови або

Церква в ім'я Пресвятої Трійці. 1816 р.

Фото. 60-і рр. XX ст.

капітального ремонту. Це припущення певною мірою підтверджується будівельним матеріалом стін — характерними для кінця XVIII ст. розмірами цегли — та, особливо, бароковими деталями головного й бічних іконостасів.

Велику художню цінність мають дерев'яні різьблені позолочені Царські врата. Оригінальність їх полягає в незвичній композиції: у верхній половині вміщено барельєфне зображення Трійці. На лівій ступці — Ісус Христос, який тримає в руці хрест, на правій

— Бог-Отець, котрий правою рукою благословляє, а в лівій тримає державу з хрестом. Обидва зображення розміщені на хмарах. Дух Святий у вигляді голуба в обрамленні променів, які розходяться від нього, займає верх середньої колонки між ступками. Внизу обох стулок — чаші, з яких симетрично виростають соковиті гілочки з пишним листям і стилізованими квітками. В їх химерному плетиві невеликі мальовані медальйони з зображеннями чотирьох Євангелістів.

ЛЕГЕНДИ РІДНОГО КРАЮ

Походження назви села Гориньград

В основі сучасної назви села лежить назва р. Горинь. В давнину річку називали і Горина, а край Погорина. А з XV ст. в селі річку називають Горинь. Походження назви пов'язували: з готським (східногерманським) словом «гаруніо» — «повінь»; іллірійським «герін, герун» — «джерело, місце витоку води»; староруським — гориста місцевість, гірський район та інші. Найбільш вірогідним є останнє походження назви великої поліської річки. Адже річка починається між пагорбами біля с. Волиця Тернопільської області. Витоки Горині є справді джерельним краєм — Розточчям, бо тут серед горбів починаються і розтікаються в різні сторони багато річок.

Односельчани і жителі сусідніх сіл Шубкова, Тучина, Микулина і Рясників пов'язують

назву річки із дієсловом «горить, горіти», вода в річці від сонячних променів горить — переливаються всіма барвами веселки.

Давнє наймення Крупа (Крупов'є) довго існувало в мові односельчан. Нові власники містечка Гориньград, родина князів Четвертинських, примушували жителів називати містечко новою назвою. З родиною князів Четвертинських пов'язаний такий народний переказ про одну із назв села в минулому. В одного із князів була дуже вродлива, кажуть одні, донька, а друг дружина, а треті — коханка, яку звали Ольга. Але сталося лихо: купалася пані в річці і втопилася. Довго оплакував князь рідну людину і наказав поховати молоду красуню в мурованій могилі (склеп-гроті). Старші жителі згадують, що містечко довго називали Оленгрот чи Оленград, або Олінгрод.

Солом'яна хата в с. Гориньград. Фото. 20-ті рр. XX ст.

Володимир Семенук. Фото 1954 р.